

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.72/.73

О. М. Царітеллі

аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

КАТЕГОРІЯ «ОСОБИСТІ ПРАВА ЛЮДИНИ»: ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті досліджується категорія «особисті права людини». Особлива увага приділяється визначенню зміста зазначеного поняття та класифікації прав людини в юридичній науці. У підсумку — виокремлюються найважливіші особисті права людини.

Ключові слова: права людини, особисті права людини, види прав людини, міжнародні акти з прав людини.

Постановка проблеми. Враховуючи те, що права людини є багатоаспектним явищем, дуже непросто створити їхню єдину класифікацію. Тому, як і будь-яке інше складне поняття, права людини прийнято розрізняти та класифікувати за різними підставами. Такими підставами можуть бути: ступінь спільності прав, носії прав, сфери спрямованості, процедури захисту тощо. При цьому, сам термін «права людини» передбачає наявність загальних основоположних гуманістичних принципів (таких як свобода, справедливість, рівноправність, повага людської гідності, толерантність). Теорія прав людини передбачає різноманіття класифікацій і підходів до класифікації цієї категорії. Однією з основних груп прав людини, за сферою прояву, є особисті права людини. Разом з тим, багато з них ще й досі не отримали належного закріплення та захисту ні на міжнародному рівні, ні у багатьох національних правових порядках. Особливої актуальності ця тема набуває у століття комп'ютерних технологій, коли багато явищ правової дійсності віднайшли свій віртуальний прояв, а отже, й необхідність врегулювання та охорони.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Категорія особистих прав людини досліджувалася багатьма вченими. Серед останніх досліджень слід назвати роботи В. В. Андріянової, Ф. М. Рудинського, С. І. Курп'якової, А. С. Мордовець, В. М. Барсукової та інших.

Постановка завдання. Під час написання наукової статті метою автора було визначення поняття особистих прав людини, проведення класифіка-

ції цих прав та виокремлення основних та найбільш важливих особистих прав людини.

Виклад основного матеріалу. Права людини — це природні можливості індивіда, які забезпечують його життя, людську гідність та свободу діяльності в усіх сферах суспільного життя. Права людини базуються на принципі рівної гідності всіх людей [1, с. 13].

Традиційно науковці класифікують права та свободи на три групи. До першої входять особисті права, друга включає політичні права, третя — економічні, соціальні та культурні права [2, с. 35]. Особисті права людини є універсальними та індивідуальними, вони діють відносно всіх людей, незалежно від національності або раси, вони належать кожній людині, незалежно від її походження або соціального стану, мають позадержавну природу, можуть бути закріплені у чинному праві, але не породжуються й не створюються державою [3, с. 56].

Основні міжнародні документи з прав людини — Загальна декларація з прав людини та пакти з прав людини — поділяють права людини на особисті (громадянські), політичні, економічні та соціально-культурні (за сферою суспільного життя, до якої вони належать). Перелік прав, закріплений у нормативних документах, є, в деякому сенсі, вичерпним, тому що порушенням визнається тільки дія, спрямована проти одного з прав, зазначених у документі.

До особистих прав відносять: право на життя, гідність, особисту недоторканність, свободу від рабства, свободу від катувань та іншого насильства та примусу, право на ім'я, честь, приватне життя, недоторканність житла, свободу совісті та віросповідання, свободу вступу в шлюб та створення сім'ї й інші. Ця група прав характеризується можливістю максимально розширювального тлумачення їх змісту.

Політичні права включають в себе: свободу слова та переконань, свободу інформації, свободу зібрань, асоціацій, право на об'єднання та проведення публічних акцій, право на участь в управлінні справами держави та референдумі, виборчі права, право на критику державної влади, право на рівний доступ до державної служби та ін. Політичні права спрямовані на реалізацію можливості брати участь у політичному житті суспільства, формувати та здійснювати державну владу, впливати на неї, організовувати місцеве самоврядування.

Соціально-економічні права людини пов'язані, в першу чергу, із соціальними відносинами з державою та суспільством в цілому та спрямовані на забезпечення гідного життєвого рівня. Соціально-економічні права слугують, в основному, підтримці соціально-незахищених та слабо захищених верств населення, а також захисту людини в її економічній та соціальній діяльності. До цих прав відносяться права у сфері праці, зайнятості, соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти й інші.

Важливим є поділ прав людини на так звані позитивні та негативні права [4]. При цьому під позитивним правом розуміється власне право, тобто можливість вимагати від держави певних дій, спрямованих на реалізацію

потреб людини. Для реалізації позитивного права необхідні, окрім волі суб'єкта — носія прав, дії з боку влади.

Негативне право можна також позначити терміном «свобода». Воно визначається волею суб'єкта — носія прав. Фактично, це право на невтручання з боку держави у певні сфери життєдіяльності людини. Наприклад, свобода слова не вимагає яких-небудь дій з боку держави, скоріше, навпаки, передбачається, що влада жодним чином не втручатиметься в хід реалізації цього права. Крім свободи слова, до негативних прав відносяться більшість особистих та політичних прав, а також деякі економічні та культурні (право власності, свобода підприємництва, свобода творчості).

Важливим для цілей дослідження є розгляд окремих видів особистих прав людини, що відрізняються між собою за змістом.

Основним особистим правом людини є *право на життя*. Це право закріплено в усіх міжнародних документах про права людини та конституціях держав. Зміст названого права в багатьох міжнародно-правових актах не розкривається. У науці його визначають як природне право людини, захист якого охоплює широкий комплекс активних дій усіх міжнародних та державних структур, кожної конкретної людини та підтримання безпечного соціального та природного середовища існування та умов життя. Важливо, що ніхто не може бути в довільному порядку позбавлений життя [5, с. 105].

Право на свободу є можливістю здійснювати будь-які вчинки, у рамках закону. У нерозривному зв'язку з цим правом знаходиться *особиста недоторканність людини*, що охоплює його *життя, здоров'я, честь та гідність*. Людина має право сама розпоряджатися своєю долею, вибирати свій життєвий шлях. Обмеження цієї свободи допускається тільки на основі закону та в законних формах, усі заходи примусу мають перебувати під судовим контролем [6, с. 12–14].

Право на приватне життя захищає сукупність тих сторін особистого життя, які людина, в силу своєї волі, не бажає робити надбанням інших. Приватне життя відображає прагнення кожної людини мати свій власний світ інтимних та ділових інтересів, прихований від сторонніх очей. Зловживання таємницею приватного життя може мати антигромадський та протиправний характер, тому вторгнення в цю таємницю для виявлення протиправних діянь тієї чи іншої особи, має відбуватися на підставі закону за наявності вагомих, визнаних законом, аргументів [7, с. 40].

Право на захист честі та гідності людини, поряд із захистом життя та здоров'я, є одним з основних завдань демократичної держави, при цьому, гідність особистості охороняється державою, й ніщо не може бути підставою для її приниження. Г. Н. Борзенков стверджує, що честь та гідність — тісно пов'язані між собою моральні категорії. При цьому поняття честі зазвичай пов'язується з позитивною оцінкою особи, визнанням її моральних та соціальних якостей іншими особами. Під гідністю особи він розуміє усвідомлення самою людиною власних моральних та інтелектуальних якостей, свого становища у суспільстві та репутації [8, с. 9].

Право на недоторканність житла є також одним із найважливіших у міжнародному праві та закріпленим у багатьох міжнародних правових актах. Ніхто не в праві проникати в житло проти волі осіб, що там мешкають, не інакше, як у випадках, передбачених законом, або на підставі судового рішення. Право на охорону житла мають особи, які є його власниками, орендарями (які проживають за договором найму). Гарантії проти незаконного вторгнення та обшуків з боку правоохоронних органів входять до основного змісту недоторканності житла. Однак при певних ситуаціях виникає необхідність проникнення в житло проти волі господарів. Як вже зазначалося вище, це можна робити тільки на підставі закону або судового рішення [9, с. 85].

Право визначати та вказувати свою національність та право користування рідною мовою. Будь-яка особа має право визначати свою національність чи належність до певної етнічної групи. При цьому сама ідентифікація не залежить від етнічного походження батьків. До досягнення 16-ти років національність дитини може бути визначена та вказана, якщо в цьому є необхідність, тільки з волі батьків. Але після досягнення цього віку людина має право сама визначити та вказати свою національну приналежність. Також кожен має право на користування рідною мовою, на вільний вибір мови спілкування, виховання, навчання та творчості [10, с. 292–293].

Право вільно пересуватися, вибирати місце перебування та місця проживання, тобто кожен, хто законно перебуває на тій чи іншій державній території, має право вільно пересуватися, вибирати місце перебування та проживання. Загальна декларація прав людини стосовно осіб, що не є громадянами країни, в якій вони проживають, передбачає, що іноземці, які на законній підставі перебувають на території держави, користуються правом на вільне пересування та свободу вибору місця проживання в межах держави при відсутності обмежень, які передбачені законом та які є необхідними в демократичному суспільстві для захисту державної та суспільної безпеки, громадського порядку, здоров'я та моральності населення або прав та свобод інших (п. 3 ст. 5) [11]. Отже, важливо зауважити, що цього права позбавлені ті особи, які проникли в країну з порушенням візового режиму або законодавства про в'їзд.

Право на свободу совісті та віросповідання гарантує кожному свободу совісті, свободу віросповідання, включаючи право сповідати індивідуально або спільно з іншими будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, вільно вибирати, мати та поширювати релігійні й інші переконання та діяти відповідно до них [12, с. 2–4]. Можемо зробити висновок, що під «іншими переконаннями» слід розуміти переконання, пов'язані зі ставленням до релігії, що відрізняються від релігійних, наприклад вільнодумство, агностицизм та ін. Але «іншими переконаннями», частіше, в контексті даного права вважаються переконання, прямо протилежні релігійним. Міжнародні та державно-правові акти не передбачають можливості мати атеїстичні переконання, але й не забороняють цього. Крім того, встановлена можливість діяти в процесі реалізації свободи совісті відповідно до своїх переко-

нань, як релігійних, так й інших, дозволяє зробити висновок, що свобода атеїзму, атеїстична діяльність та атеїстична пропаганда можуть мати місце, звичайно, за умов дотримання відповідного законодавства й прав та свобод інших осіб [13, с. 66–67].

Право на свободу думки та слова. Думка — це невід’ємна властивість кожної людини, в цьому відношенні законодавче закріплення свободи думки не потрібне. Разом з тим, мислення, думка лежать в основі будь-якої діяльності людини, вони зумовлюють її соціальну активність, взаємини з іншими особами, суспільством та державою, тобто виражаються зовні. Формою думки є її мовне та/чи словесне вираження. Людину можна змусити говорити не те, про що вона насправді думає, але змусити людину думати чи не думати, за бажанням, неможливо. Інша річ відбувається зі свободою слова. Доля у свободи слова та демократії загальна, одне не може існувати без іншого, однак визнання свободи слова вимагає й визнання її меж [14, с. 100]. Свобода думки та слова, висловлення власної думки надзвичайно важлива для реального прояву свободи людини, однак ця свобода не може бути абсолютною та необмеженою. Слово справляє надзвичайно сильний вплив на свідомість та поведінку людей, воно може руйнувати, кликати до соціального прогресу або закликати до насильства, збагачувати внутрішній світ людини або принижувати особисту гідність. Цими підставами об’єктивно зумовлена необхідність певних моральних та правових обмежень, пов’язаних із здійсненням свободи слова. Слід зазначити, що також обмеження в цій галузі встановлені як на міжнародному, так і на національному рівнях [15, с. 145–147].

Висновки. Під правами людини ми розуміємо природні можливості індивіда, які забезпечують його життя, людську гідність та свободу діяльності в усіх сферах суспільного життя, що базуються на принципі рівної гідності всіх людей. Ми приєднуємося до міжнародно-правової доктрини з приводу класифікації прав людини, де ці права поділяються на особисті, політичні та соціально-економічні й культурні. Хоча сучасний підхід до класифікації прав людини відкидає розподіл прав людини за ступенем важливості, в наукових колах ведуться дискусії про те, які права є більш значущими та більш цінними. На нашу думку, найбільш необхідними для існування особи є такі права, як право на життя, право на свободу, на недоторканність житла, право на свободу слова та думки та право на гідність особи.

Список літератури

1. Андрианова В. В. Личные права человека — правовая категория [Текст] / В. В. Андрианова // Пробелы в российском законодательстве. — 2012. — № 6. — С. 13–16.
2. Рудинский Ф. М. Понятие и содержание личных прав человека [Текст] / Ф. М. Рудинский // Сборник научных статей юрид. ф-та МПГУ. — 2002. — № 3. — С. 30–39.
3. Ряховская Т. И. Основы права : учеб пособие [Текст] / Т. И. Ряховская, В. К. Кузнецов ; СибАГС. — Новосибирск : СибАГС, 2012. — 198 с.
4. Новицкий М. Власть и единица [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.hro.org/node/14287>. — Название с экрана.

5. Гражданское право [Текст] : Учебник / отв. ред. — Е. А. Суханов. — М. : Волтерс Клувер, 2010. — 736 с.
6. Михайлова І. О. Право на життя: актуальні питання теорії та практики [Текст] / І. О. Михайлова // Юридична наука та практика. — 2010. — № 8. — С. 11–15.
7. Поздникин П. Ю. Право на частную жизнь и свободу слова [Текст] / П. Ю. Поздникин // Известия высших учебных заведений. Общественные науки. — 2014. — № 3. — С. 38–44.
8. Комісарова Е. Г. Теорія дифамації у вченнях про захист честі та гідності людини [Текст] / Е. Г. Комісарова // Юридична наука та правоохоронна практика. — 2015. — № 4 (30). — С. 8–14.
9. Курпякова С. И. Дискуссионные вопросы современного понимания содержания прав человека на неприкосновенность жилища [Текст] / С. И. Курпякова // Вестник Уральского государственного университета. Серия: Право. — 2009. — № 40 (173). — С. 85–88.
10. Малик М. Правовые режимы меньшинств: адаптация религиозного права в западных демократиях [Текст] / М. Малик // Государство, религия, церковь в России и за рубежом. — 2013. — № 3 (31). — С. 291–314.
11. The Universal Declaration of Human Rights of 10 December 1948 [Електронний ресурс]: Ліга: Право: комп-на програма / Всеукр. мережа дистрибуції прав. — [Електронна програма]. — Version 8.1.1. — К., 2012. — Caps. out of hand. for the user. — Everyday Update. — Назва з екрана.
12. Матвієнко В. А. Формування уявлень про свободу совісті: закордонний досвід [Текст] / В. А. Матвієнко // Концепт. — 2012. — № 11 (15). — С. 1–10.
13. Кочикян Н. С. Содержание конституционного права на свободу совести и вероисповедания [Текст] / Н. С. Кочикян // Вестник СПб университета МВД России. — 2008. — № 3. — С. 65–70.
14. Субботина Е. В. Способы защиты от злоупотребления свободой слова в сети Интернет [Текст] / Е. В. Субботина // Вестник Магнитогорского государственного политехнического университета им. Г. И. Носова. — 2014. — № 4. — С. 99–103.
15. Утяшев М. М. Права человека в системе общечеловеческих ценностей [Текст] / М. М. Утяшев // Вестник Башкирского университета. — 2010. — № 3–1. — С. 144–150.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2016

Е. Н. Царителли

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

КАТЕГОРИЯ «ЛИЧНЫЕ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА»: ОПРЕДЕЛЕНИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ

Резюме

В статье была рассмотрена одна из наиболее важных групп прав человека — его личные права. Автором было предложено понятие личных прав человека и проведена их классификация. Под личными правами человека автором понимаются естественные возможности индивида, обеспечивающие его жизнь, человеческое достоинство и свободу деятельности во всех сферах общественной жизни, основанные на принципе равенства и достоинства всех людей. Установлено, что наиболее значимыми для существования человека являются такие права, как право на свободу, право на жизнь, на неприкосновенность жилища, право на свободу слова и мысли и право на достоинство личности.

Ключевые слова: права человека, личные права человека, виды прав человека, международные акты по правам человека.

E. N. Tsaritelli

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**THE CATEGORY OF THE PERSONAL HUMAN RIGHTS: NOTION
AND CLASSIFICATION**

Summary

Within this article it was considered the category of the personal human rights. The author proposed the notion of these human rights and their classification. The article examined some types of the personal human rights. The author understands the personal rights as natural possibilities of the individual to ensure his life, human dignity and freedom of action in all spheres of public life which are based on the principle of the equal dignity of all the people. In our opinion the most necessary for human existence are the following rights: the right to liberty, the right to life, the right of the house inviolability, the right of freedom of speech and of thoughts and the right to dignity.

Key words: human rights, personal human rights, types of personal human rights, international legal acts on human rights.